

InDret

Arquitectes tècnics i contractistes: responsables per ruïna funcional en la construcció

Comentari a la STS, 1a, 27.2.2003

Oliver García Muñoz
Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Working Paper núm: 178
Barcelona, octubre de 2003

www.indret.com

En el cas es resol sobre la responsabilitat derivada de vicis ruinògens consistents, en essència, en defectes en la col·locació i adhesió de les rajoles, paviment i sòcols en l'immoble propietat de la Comunitat actora, deficiències derivades d'una mala execució de l'obra i que atempten a les mínimes normes de la construcció. La Comunitat de Propietaris Bisbe Juano ..., en Ciutadella, Menorca, part poderdant al contracte d'obra, exerceix acció ex art. 1591 Cc contra l'entitat contractista "Daben, SA", l'arquitecte superior José Antonio D. i contra l'arquitecte tècnic o aparellador, Carlos S. i sol·licita se'ls condemni a reparar els defectes denunciats, sota l'avertència que si no executen les obres de reparació, es manaran realitzar a la seva costa.

La Sentència del Jutjat de Primera Instància de Ciutadella (24.10.1995) condemna únicament a l'entitat contractista. La Sentència de l'Audiència Provincial de Palma de Mallorca (Secció 3a, 17.4.1997) absol tan sols a l'arquitecte superior i condemna solidàriament tant a la constructora com a l'aparellador. La Sentència del Tribunal Suprem, Sala 1a, de 27 de febrer de 2003 (Ar. 2515), MP: *Xavier O'Callaghan Muñoz*, declara no haver lloc als recursos de cassació interposats pels dos condemnats i confirma la condemna de l'arquitecte tècnic al costat del contractista.

Per a la imputació de responsabilitat als agents de l'edificació per la seva activitat en l'execució d'una obra no hi ha prou amb què els danys provinguin de la ruïna de l'immoble construït o reformat sinó que és necessari a més a més que la ruïna es degui a "vicis constructius". En cas contrari, els tècnics no respondran i la responsabilitat es desplaçarà el propietari de l'immoble arruïnat. Constitueix una càrrega processal sobre el perjudicat el deure provar que la ruïna ha estat deguda efectivament a defectes en la construcció.

Ens trobem davant un dels supòsits de vicis constructius a què la doctrina jurisprudencial ha vingut identificant sota la rúbrica de "ruïna funcional", concepte que neix fruit de l'amplia interpretació que els Tribunals han atorgat al terme "ruïna", que incorpora en el seu text el precepte de l'article 1591.1r Cc com un dels pressupòsits de la responsabilitat contractual dels agents de la construcció per vicis ruinògens d'origen constructiu. En efecte, l'extens concepte de "ruïna" permet incloure, en primer lloc, el que el nou règim de la LOE, inaplicable al cas comentat¹, -Llei 38/1999, d'Ordenació de l'Edificació, de 5 de novembre-, en l'article 17.1 a), identifica amb els vicis o defectes que afecten a elements estructurals de l'edifici i que comprometen directament la resistència mecànica i l'estabilitat de l'edifici, sotmesos a un termini de garantia decennal. De fet ja la jurisprudència ex art. 1591.1r Cc al·ludia a això quan integrava en el concepte de "ruïna" no només supòsits d'estricta ensorrament immediat, total o parcial, d'allò que s'ha construït, sinó també aquells vicis o defectes greus que excedeixin de les imperfeccions corrents, que siguin de difícil correcció i que repercuteixin en la solidesa i estabilitat de l'edifici. En segon lloc, amb major abast, l'extensió jurisprudencial del concepte s'ha justificat en la reiteradament denominada "ruïna funcional", que relaciona la LOE amb els vicis que impliquen un incompliment dels requisits d'habitabilitat de l'edifici, és a dir, que impedeixen

¹ Segons la Disposició Transitòria 1a de la LOE, aquesta Llei serà d'aplicació a les obres per als projectes de les quals es sol·liciti la corresponent llicència d'edificació a partir de la seva entrada en vigor, el que va tenir lloc el 6 de maig de 2000, tal i com disposa la Disposició Final 4a de la mateixa Llei.

un ús satisfactori dels seus elements i instal·lacions, als que atribueix un termini de garantia de tres anys [article 17.1 b)1r] en lloc del termini únic decennal que l'art. 1591.1r Cc preveia igualment per a aquests defectes que afecten la qualitat o a les condicions d'ús i habitabilitat de l'immoble, de tal forma que el vinguin a fer inútil per a la finalitat que li és pròpia².

En aquest sentit, la STS, Sala 1a, 28.5.2001 -Ar. 3437-, al·ludeix al concepte de ruïna funcional quan afirma que, "[e]n materia de vicios ruinógenos, (...) la doctrina de esta Sala, junto a la hipótesis de derrumbamiento total o parcial (ruina física) o peligro del mismo (ruina potencial) (...), la denominada "ruina funcional" tiene lugar en aquellos casos en que los defectos constructivos afectan a la idoneidad de la cosa para su fin y en la que entra en juego el concepto o factor práctico de la utilidad (...), y dentro de este tipo de vicio ruinógeno se comprenden aquellos defectos de construcción que por exceder de las imperfecciones corrientes producen una violación del contrato, o una inhabilidad del objeto, es decir, aquellos defectos que tienen una gravedad obstativa para el normal disfrute de la cosa con arreglo a su destino" (FJ. 4t). Igualment la SAP Guadalajara, Secció Única, 17.2.2003 -Ar. 675-, en relació al concepte de ruïna, recorda que no ha de quedar reduït al supòsit d'ensorrament total o parcial de l'obra, sinó que cal estendre'l amb un criteri progressiu i ampliar-lo a aquells defectes que, per excedir les imperfeccions corrents derivades de l'ús normal de les coses, configuren una violació del contracte, impeding el gaudi i l'habitabilitat de l'edificació, a la que fan inútil per a la finalitat que li és pròpia. La ruïna funcional integra doncs defectes que converteixen l'ús dels habitatges en greument irritant o molest, mereixent aquesta consideració les humitats, que es qualifiquen d'anomalia constructiva greu, igual que ho són les esquerdes denunciades en el cas.

D'altra banda, i malgrat l'extensió del concepte de ruïna, la jurisprudència ha delimitat l'amplitud del concepte de "ruïna funcional" mitjançant l'exclusió del seu àmbit de certs supòsits o defectes, o bé per tractar-se de mers incompliments dels termes en què s'ha pactat el contracte d'obra (entre d'altres, la STS, Sala 1a, 2.4.2003 -Ar. 3001-, en què el TS entén que els supòsits d'execució imperfecta o inacabada escapen del concepte de ruïna), o bé per consistir en defectes intrascendents als efectes de l'habitabilitat de l'immoble.

Així, la STS, Sala 1a, 13.10.1998 -Ar. 8253-, on el TS adverteix que, encara que la distribució del parquet al soterrani de l'immoble implica certa incomoditat per estacionar els vehicles, no s'infringeix per això l'art. 1591.1r Cc, ja que les dificultats de l'obra no són impeditives de la utilització d'aquesta per al seu fi. En el mateix sentit resol la SAP Guadalajara, Secció Única, 17.2.2003 -Ar. 675-, que considera que escapen al concepte de vici ruinógeno deficiències denunciades consistents en el quars polit d'un habitatge, alguna rajola solta, o alguna rajola picada, un telèfon que no funciona, fuga d'un radiador, o falta d'alguna arqueta; o la SAP Cantàbria, Secció 1a, 28.5.2002 -Ar. 208876- que entén, en reiteració de la jurisprudència consolidada al respecte, que les meres *condensacions* no deixen de ser una imperfecció corrent exclosa de la responsabilitat per ruïna ex art. 1591 Cc; o la SAP Pontevedra, Secció 1a, 29.1.2001 -Ar. 403-, segons la qual, s'exclou del concepte de ruïna l'*enlletgiment estètic* que comporta l'ennegriment dels muntants d'aigua, construïts amb polietilè blau, pel fet que les sortides de gasos de les cuines es troben enrasades amb ells, la qual cosa no afecta a la solvència, seguretat i estructura de l'edifici; en la SAP Girona, Secció 2a, 16.11.2000 -Ar. 2001/62122-, l'actora denuncia que es van deixar d'executar partides corresponents als vidres amb cambra, aïllament de façanes, instal·lació de claraboia i altres

² SSTS, Sala 1a, 30.9.1991 -Ar. 6075-, 16.7.1992 -Ar. 6623-, 30.11.1993 -Ar. 9186-, 2.12.1994 -Ar. 9394-, 16.11.1996 -Ar. 8262-, 29.5.1997 -Ar. 4117-, 4.3.1998 -Ar. 1039-, 8.5.1998 -Ar. 3187-, 13.10.1998 -Ar. 8253-, 6.3.1999 -Ar. 1367-, 15.12.2000 -Ar. 10445-, 24.1.2001 -Ar. 999-, 8.2.2001 -Ar. 2047-, 28.5.2001 -Ar. 3437-, o 6.6.2002 -Ar. 5254-, entre d'altres.

detalls d'acabat diversos, partides no executades per les que ha de respondre únicament el contractista, per incompliment contractual; per la seva banda, la SAP Càceres, Secció 1a, 4.5.1999 -Ar. 7701-, entén que l'accés al garatge, malgrat estar executat amb incompliment de la normativa urbanística, presenta determinats defectes funcionals, que dificulten l'entrada al seu interior de vehicles, que no el fan inútil per a la finalitat que li és pròpia, per la qual cosa no cal parlar de ruïna, ni tan sols en la seva concepció més àmplia.

La funció essencial de l'aparellador o arquitecte tècnic consisteix en ordenar i dirigir l'execució material de les obres i les seves instal·lacions, vetllant pel seu control pràctic i organitzant els treballs d'acord amb el projecte que les defineix, amb les normes i regles de la bona construcció i amb les instruccions de l'arquitecte superior, director de les obres. En el seu compliment, l'aparellador haurà d'analitzar el projecte, ordenar l'elaboració i posta en obra de cadascuna de les seves unitats, comprovant les dimensions i correcta disposició dels elements constructius i consignant també les seves instruccions precises en el Llibre d'Ordres i Assistències.

El règim previst en la LOE atorga la competència per dirigir l'execució material de les obres d'arquitectura, com a regla general, a l'arquitecte tècnic, en disposar que la titulació acadèmica i professional habilitant serà la d'arquitecte tècnic quan les obres a realitzar tinguin per objecte la construcció d'edificis per als usos administratiu, sanitari, religiós, residencial en totes les seves formes, docent o cultural (2.1 a) LOE) o usos aeronàutic, agropecuari, de l'energia, de la hidràulica, miner, de telecomunicacions, del transport terrestre, marítim, fluvial i aeri, forestal, industrial; naval, de l'enginyeria de sanejament i higiene, i accessori a les obres d'enginyeria i la seva explotació (2.1 b) LOE). Per la seva banda, el Reial Decret 314/1979, de 19 de gener, sobre les tarifes d'honoraris d'Aparelladors i Arquitectes tècnics, estableix en el seu apartat 1.3 que tota obra d'arquitectura, tant de nova planta com d'ampliació, reforma i reparació, exigeix la intervenció de l'Aparellador que assumeixi, respecte a la seva direcció, les atribucions fixades pel Decret 265/1971, de 19 de febrer, sense perjudici de les competències que puguin correspondre a altres professionals. Així doncs, a les obres d'arquitectura o de modificació arquitectònica, la direcció facultativa de l'obra es comparteix amb l'arquitecte superior, a qui correspon la superior direcció de l'obra.

La jurisprudència ha definit el deure de vigilància de l'arquitecte tècnic, director de l'execució, com un deure de control i contacte amb l'obra immediats i assidus, això és, permanents, directes o "a peu d'obra", que ha d'assegurar el seu correcte desenvolupament pràctic conforme a les normes de la bona construcció i al projecte redactat per l'arquitecte superior (article 13 LOE). Aquesta concepció ha vingut a justificar la imputació a l'arquitecte tècnic de vicis de direcció que, encara que generalitzats, recauen en defectes produïts en el procés d'execució material (vicis d'execució, -tenint en compte la correcta previsió en el projecte-), relatius a aspectes majoritàriament funcionals (és a dir, constitutius de "ruïna funcional"); per exemple, vicis per despreniment d'enrajolat, falta d'aïllament o ventilació, falta de juntes de dilatació, defectes relatius a l'adhesió del paviment, falta o deficiències en instal·lacions elèctriques o en l'evacuació de fums... i fins i tot imperfeccions de detall o accessoris (en sòcols, fusteria..., etc.).

En aquests casos de ruïna funcional per vicis imputables únicament a l'execució d'obra, la responsabilitat de l'aparellador no acostuma a ser exclusiva o exclouent sinó que més aviat, al contrari, és concurrent amb la del contractista, respecte al qui la STS que comentem afegeix que l'actuació i ordres emanades de la direcció facultativa no l'eximeixen de responsabilitat. Així,

trobem casos molt semblants al resultat en la Sentència examinada en els que es condemna conjuntament a l'arquitecte tècnic i contractista per vicis d'execució de l'obra que provoquen ruïna funcional de l'immoble:

Per exemple, en la STS, Sala 1a, 6.6.2002 -Ar. 5254- es condemna a ambdós agents de la construcció per la *caiguda de plaques deficientment ancorades* a la façana de l'immoble construït, de la mateixa manera que en la STS, Sala 1a, 29.11.1999 -Ar. 9139-, en relació a una *incorrecta execució de la pavimentació* de voreres i zones per als vianants d'una urbanització privada.

Igualment la SAP Orense, Secció 1a, 20.1.2003 -Ar. 690-, que fa respondre tant al constructor com també als arquitectes tècnics dels vicis denunciats, consistents en *despreniment de solats i enrajolats* per una deficient elaboració del morter d'adhesió i insuficient junta de dilatació al paviment. La SAP València, Secció 7a, 26.3.2002 -Ar. 142063- absol l'arquitecte superior director de l'obra per entendre que els vicis consistents en la *falta de ventilació en els dos lavabos de l'habitatge* i en la *incorrecta instal·lació elèctrica* en un d'ells, fan referència a l'estricta execució d'un projecte correctament redactat. En aquest mateix sentit, en la SAP Tarragona, Secció 1a, 12.7.2002 -Ar. 244855-, l'AP resol que l'omissió injustificada i concretada en l'absència d'*instal·lació de sortida de fums* en l'habitatge ha d'ésser imputada tan sols al constructor i a l'aparellador, a qui correspon el deure de mantenir contactes directes i assidus amb el procés constructiu, conservant la necessària autonomia professional operativa. També la SAP Balears, Secció 3a, 12.2.2001 -Ar. 124511-, sobre la reclamació per vicis consistents en *esquerdes* diverses (en un dels panys del tancament de l'escala, en l'envà de separació dels dormitoris i en un envà del corredor), justifica la responsabilitat conjunta del constructor i arquitecte tècnic en l'absència de junta de dilatació en paviment, falta de junta elàstica superior en envans i mala execució de la junta perimetral del paviment de la terrassa. En la SAP Lleó, Secció 2a, 19.10.2001 -Ar. 2002/16438-, la Sala considera que els danys per *absència de cambra al traster* no sols es deuen a vicis de construcció sinó també a la falta d'una efectiva vigilància de l'execució de les obres, tasca que correspon a l'aparellador recurrent "la mala calidad de los materiales y los defectos de dirección y ejecución de la obra afectan, entre otros intervinientes en aquélla, también a los arquitectos técnicos que supervisan la construcción concreta e individualizada de cada uno de aquellos" (FJ. 4t). Per últim, citem aquí la SAP Balears, Secció 4a, 30.7.1999 -Ar. 7589-, sobre *falta d'adherència de paviments i enrajolats*, a causa de la falta de previsió de juntes elàstiques; la Sala resol que es tracta d'un vici eminentment constructiu d'execució material d'obra, per la qual cosa només és viable la condemna a l'arquitecte tècnic i constructor.

El límit de la responsabilitat del director de l'execució material de l'obra per vicis de direcció immediata resideix en els *vicis d'execució puntuals (denominats "vicis constructius")* i en els *mers incompliments del contracte*, que ja vam dir que escapen del concepte de ruïna, per la qual cosa haurà d'atribuir-se responsabilitat per aquests danys únicament al contractista, executor de l'obra. Tal i com reconeix la doctrina jurisprudencial, l'aparellador no és obligat de cap manera a controlar la qualitat i col·locació, un per un, de tots els elements i peces integrants del total de l'immoble, fins i tot dels més insignificants, la qual cosa resulta humanament impossible i, per tant, absurd (FJ. 2n de la SAP Balears, Secció 3a, 10.7.2000 -Ar. 271762-). A aquest tipus de defectes constructius puntuals és al què al·ludeix precisament la LOE, en l'article 17.1 b)2n, en referir-se a les "imperfeccions corrents" en la construcció, en les que es va detenir la jurisprudència entorn la interpretació de l'art. 1591.1r Cc, per la qual cosa no és exigible ja, en el règim de responsabilitat de la LOE, que el defecte sigui greu, encara que hem de precisar que aquestes imperfeccions corrents o danys materials per mers vicis o defectes que afecten elements de terminació o acabat de les obres només generen responsabilitat exclusiva, i en un termini anual de garantia, del constructor de les obres, i no de la resta dels intervinents. En moltes

sentències al llarg de la jurisprudència es resol sobre l'exoneració de responsabilitat de l'arquitecte tècnic, director de l'execució de l'obra, per aquest tipus de vicis, amb la consegüent atribució exclusiva del resultat danyós a la figura del constructor, que ha de procedir, en l'execució material de l'obra, segons les regles de la bona construcció, en compliment de l'obligació de resultat per ell assumida.

És el cas de la SAP Orense, Secció 1a, 20.1.2003 -Ar. 690- en la que queden absolts els aparelladors de *la falta de subjecció de dues teules*, ja que consisteix aquesta en una deficiència constructiva puntual d'exclusiva incumbència al constructor; en la STS, Sala 1a, 24.6.2002 -Ar. 5261- s'absol a l'aparellador dels vicis consistents en *acabats, envernissats o pintats*, que s'atribueixen en exclusiva al constructor; en el mateix sentit, la SAP Burgos, Secció 3a, 2.5.2002 -Ar. 186001-, que exonera de responsabilitat a l'arquitecte tècnic del defecte consistent en *despintat de la porta d'accés al garatge*; destaquem també la SAP Balears, Secció 3a, 8.2.2001 -Ar. 124170-, que en relació a les *humitats per filtracions* denunciades, en parets baixes al costat dels banys i en sostre de l'última planta, absol l'aparellador, perquè es deuen a defectes de segellat de l'enrajolat o de la junta de les banyeres, falta d'estanqueïtat i defectuosa impermeabilització de la coberta, vicis purament puntuals que obeeixen a una mera ommissió de les regles bàsiques de la bona execució material i que no precisen cap tipus de coneixement tècnic o especialitzat per al seu compliment, així que només poden imputar-se al constructor. Per defectes semblants la SAP Alacant, Secció 5a, 3.5.2001 -Ar. 196716-, considera provat que es deuen a un defecte d'execució no imputables a l'aparellador, perquè constitueixen una mera incorrecció executiva, puntual o aïllada (en una terrassa) atribuïble únicament al constructor; a més a més, no es tracta d'un defecte de fàcil percepció (FJ. 3r). Idèntica argumentació dóna la SAP Balears, Secció 5a, 16.6.2000 -Ar. 2485- sobre reclamació de danys per l'enfonsament de sòl i trencament de rajoles.

En qualsevol cas, els supòsits de ruïna funcional per vicis en l'execució material de l'obra, imputables a l'aparellador i contractista, exclouen la possible imputació dels danys a l'arquitecte superior, projectista i/o director de les obres, a qui tant la Llei 12/1986, d'atribucions professionals dels arquitectes tècnics i enginyers tècnics, d'1 d'abril de 1986, com el Reial Decret 2512/1977, de 17 de juny atribueixen la competència exclusiva en la funció de director d'una obra d'arquitectura de nova planta i en les rehabilitacions que alterin elements substantius de l'immoble. Per la seva banda, l'art. 12 LOE atorga igualment, en la majoria d'edificacions, la competència d'alta direcció a l'arquitecte superior, encara que depenent del destí principal de l'immoble a dirigir.

En aquest sentit, la SAP Balears, Secció 4a, 8.5.2001 -Ar. 212589- determina que els *despreniments de rajoles* obeeixen a l'escàs grossor de la capa de morter d'adhesió a les rajoles i a una escassa o nul·la junta de dilatació perimetral al costat del sòcol i que no poden imputar-se a l'arquitecte superior, perquè "la conveniencia u obligatoriedad de ejecutar las juntas perimetrales del solado contra el arranque de los paramentos verticales es una norma de buena construcción que se entiende ejecutará el constructor" (FJ. 4t) i no és possible exigir que un projecte hagi de contenir aquests extrems de detall, o la SAP Castelló, Secció 3a, 14.6.1999 -Ar. 1354-, sobre responsabilitat contractual per vicis ruïnògens per *falta d'estanqueïtat*, deguts a defectes d'execució en la coberta i defectes en la sortida de fums en banys i cuïnes, en què l'AP fa respondre només a l'aparellador i a la constructora per no ajustar-se al projecte la solució constructiva adoptada en la coberta, tenint en compte que les previsions que es contenen en aquell per a la solució eren adequades per a assolir l'estanqueïtat de l'edifici. En el FJ. 6è de la Sentència l'AP exposa que "cuando el proyecto de ejecución contiene la determinación completa de detalles y especificaciones de todos los materiales, elementos, sistemas constructivos y equipos y puede llevarse a cabo, en su totalidad, antes del comienzo de la obra, la mala ejecución de lo previsto en el mismo (...)"

només serà atribuïble a l'arquitecte tècnic, a qui corresponen els deures d'inspecció i vigilància directa i immediata de l'obra i, si escau, al constructor.

Correspon doncs al director de l'obra, encarregat d'aquesta per imperatiu legal, la seva direcció mediata, funció genèrica que incorpora en el seu contingut el deure d'assumpció de l'alt control i vigilància de la seva execució, mentre que el control immediat i permanent, a peu d'obra, correspon als aparelladors (directors de l'execució material de l'obra). El problema se suscita en la determinació pragmàtica de l'abast de l'al·ludida direcció mediata de l'obra o "alta direcció", qüestió que ha generat una controvertida discussió doctrinal. Davant la tradicional i consolidada opinió que atribueix al director de l'obra una responsabilitat incondicional en qualsevol defecte constructiu, per entendre que ell és precisament l'encarregat de la seva suprema vigilància, la qual cosa el converteix en un agent omnirresponsable per tot el que succeeixi en ella, la tendència majoritària actual, tant a la doctrina³ com a la jurisprudència, es decanta per considerar, encertadament, que l'arquitecte superior no ha de respondre si prova que els defectes tenen origen en l'esfera de risc assumida per un altre coparticipant en la construcció.

D'acord amb aquesta segona postura, l'arquitecte superior, director de l'obra, respondrà únicament davant defectes de direcció greus, és a dir, que recaiguin sobre elements essencials de l'obra (pilars, forjats, fonaments...) i que afectin l'estructura, solidesa, habitabilitat o seguretat de l'immoble, o, amb independència de la gravetat, consisteixin en defectes diversos o generalitzats, de tal forma que resultin fàcilment perceptibles o detectables a primera vista, mitjançant una mera inspecció ocular, la qual cosa es correspon amb la funció d'alta o mediata vigilància. A sensu contrario, la jurisprudència⁴ s'ha pronunciat en nombroses ocasions sobre la inviabilitat d'imputació de responsabilitat civil a l'arquitecte superior, director de l'obra, quan els vicis constructius o defectes o bé tinguin la consideració de puntuals o ocults, de difícil advertència per a un tècnic que no té l'obligació de dur a terme un seguiment permanent dels treballs al peu de l'obra, o bé consisteixin en vicis de mera execució material de l'obra o vicis constructius, és a dir, defectes secundaris o de detall (per exemple, procedents de materials inadequats, o els que recauen en instal·lacions annexes a l'obra, o en segellats, juntes o enrajolats), com és el cas que ens ocupa, de supòsits de ruïna funcional per vicis de mera execució material de l'obra. La justificació que acostuma a donar-se a l'exoneració de responsabilitat de l'arquitecte superior en supòsits de vicis per mala execució, com l'examinat, és que no pot arribar-se a imposar-li una vigilància exhaustiva al mínim detall de tots els treballs que componen la construcció, donat el deure de supervisió general que li competeix com a director de l'obra, que inclou el control d'aspectes i elements essencials de l'edificació.

³ CARRASCO PERERA, ÁNGEL, CORDERO LOBATO, ENCARNA Y GONZÁLEZ CARRASCO, CARMEN, *Derecho de la construcción y la vivienda*, Dilex, Madrid, 1997, pàg. 238 i ss. o GULLÓN BALLESTEROS, ANTONIO, *Curso de Derecho civil. Contratos en especial. Responsabilidad extracontractual*, Tecnos, Madrid, 1972, pàg. 276, d'entre molts altres.

⁴ Vegin-se les SSAAPP, Orense, Secció 1a, 20.1.2003 -Ar. 690-, SAP Alicante, Secció 5a, 4.10.2002 -Ar. 9489-, SAP Burgos, Secció 2a, 11.10.2002 -Ar. 17624-, SAP Tarragona, Secció 1a, 12.7.2002 -Ar. 244855-, SAP Tarragona, Secció 3a, 31.1.2002 -Ar. 112820-, SAP Valencia, Secció 9a, 6.2.2001 -Ar. 123775-, d'entre moltes altres.

Per acabar, la Sentència examinada al·ludeix a què la condemna s'atribueix de forma solidària entre l'aparellador i contractista, donat que no és possible la individualització de les seves respectives responsabilitats, amb fonament en la doctrina unànime que entén que quan el fet danyós es deriva de la realització d'una obra en què conflueixen l'actuació de diferents persones, pot succeir que quedi definida l'actuació personal causant del dany, i és clar que en aquest supòsit només aquesta persona ha de respondre de la indemnització del dany causat, no donant-se responsabilitat solidària entre totes les persones que intervenen en el fet constructiu, però quan és impossible aquesta determinació per falta d'acreditació, s'estableix una responsabilitat amb caràcter solidari entre els agents intervinents.

- *Taula de Sentències del Tribunal Suprem citades*

Sala i Data	Ar.	Magistrat Ponent	Parts
1a, 2.4.2003	3001	José Manuel Martínez-Pereda Rodríguez	Manuel L. c. Salvador P., Enric Ll. i "Xan, SL".
1a, 24.6.2002	5261	Antonio Romero Lorenzo	Margarita M. i altres c. Bartolomé R., Joaquín I. i Enrique C.
1a, 6.6.2002	5254	José Manuel Martínez-Pereda Rodríguez	Comunitat de Propietaris de l'Edifici "Torres del Real, SA" c. "Construcciones Benlloch, SA", Juan V., Vicente V. i Román P.
1a, 28.5.2001	3437	Jesús Corbal Fernández	Casto F., José Manuel C., Adriano C., Francisco B. i Mercedes M. c. "Construcciones Aurelio, SA", Antonio A. i Juan Manuel G.
1a, 29.11.1999	9139	José Ramón Vázquez Sandes	Comunitat de Propietaris de la Urbanització Aljamar, manssana III, de Tomares c. "Vallehermoso, SA", "Comylsa, Empresa Constructora, SA", Enrique Z., Joaquín Armando M., Asociación Seguros Mutuos de arquitectos superiores i "Cresa Aseguradora y Reaseguradora Ibérica, SA".
1a, 13.10.1998	8253	José Almagro Nosete	Comunitat de Propietaris de l'Edifici Torres del Turia sit al c/ Santa Amalia núm. 2 de Valencia c. Francisco José P., José Manuel H., Julio B., Fernando M., Fernando A., César P., Vicente E., Luis de la C. i "Obras y Promociones Espluges Pastor, SA".

- *Taula de Sentències d'Audiències Provincials citades*

AP, Secció i Data	Ar.	Magistrat Ponent	Parts
Guadalajara, Única, 17.2.2003	675	María Ángeles Martínez Domínguez	Comunitat de Propietaris "Nuevos Manantiales", 11 c. "YMS, SA", "Rayet, SA", José Carlos C. i Iñigo D.
Orense, 20.1.2003	1a, 690	Jesús Francisco Cristín Pérez	Jesús María y María Rosario C. c. Isidro, Plácido, Cristóbal, Lázaro, i "Jardín del Rey, SA".
Tarragona, 3a, 31.1.2002	124146	Juan Carlos Artero Mora	Dolores H. R. i 41 demandants més c. "Residencial Francolí S.A", "Dune Empresa Constructora, SA", Antonio Sellés, José A. i Armand S.
Valencia, 26.3.2002	7a, 142063	José Francisco Beneyto García-Robledo	Ana María G. i Gabriel D. c. "Promociones y Construcciones Quart, SL", Agustín María D., Ricardo O. i Salvador M.
Burgos, 2.5.2002	3a, 186001	Ildefonso Barcalá Fernández de Palencia	Rosalía M. c. Ángel A., Jesús I. i José Manuel F.
Cantabria, 1a, 28.5.2002	208876	Javier de la Hoz de la Escalera	Ayuntamiento de Vinuesa i María Rosa S. c. "Loyfer, SA", Inmaculada R. i José Carlos C.
Tarragona, 1a, 12.7.2002	244855	Enrique Farrando Alavedra	"Automóviles Lleixa, SL" c. "Construcciones García Riera, SL", José Carlos P. i José María S.
Alicante, 4.10.2002	5a, 9489	Enrique García-Chamón Cervera	Comunitat de Propietaris "La Isla de Javea" c. Fernando F., Manuel R. i "Javealux, SA"
Burgos, 11.10.2002	2a, 17624	Arabela García Espina	Comunitat de Propietaris "Plaza Maestro Nebreda nº 2" c. Luis B. i "Eduardo S., Empresa Constructora, SA"
Pontevedra, 1a, 29.1.2001	403	Jaime Carrera Ibarzábal	Comunitat de Propietaris del carrer Joaquín Costa de Pontevedra c. "La Solidez, SL", Alfonso B., José F. i Senén F.
Valencia, 6.2.2001	9a, 123775	José Martínez Fernández	Comunitat de Propietaris de l'Edifici sit al carrer Pilaret de Manises c. Carlos P., Julio J. i Rosa F.
Baleares, 8.2.2001	3a, 124170	José Miguel Bort Ruiz	Comunitat de Propietaris de l'Edifici "La Potranca", a la urbanització Las Palmeras, de Lluçmajor, c. Rafael T. i Juan José V.
Baleares, 12.2.2001	3a, 124511	Guillermo Llaneras Rosselló	Comunitat de Propietaris de l'edifici (bloc A) de l'Avda. del Cid, a Palma de Mallorca c. "Profort, SA", Julio A., Sebastián Ángel M. i Gabriel B.
Alicante, 3.5.2001	5a, 196716	Enrique García-Chamón Cervera	Comunitat de Propietaris Residencial Montecarlo II c. "Moncar, SL", Rafael B.A. i Rafael B. S.
Baleares, 8.5.2001	4a, 212589	Miguel Ángel Monjo Aguiló	Margarita N. c. Bernardo N., Francisco M. i "Construcciones Brunet, SA"

León, 2a, 2002/16438 19.10.2001	Antonio Muñiz Díez	Amador O. c. Alejo G., Jesús Manuel C., "Projosan, SL", Fermín R. i Antonio F.
Baleares, 5a, 2485 16.6.2000	Mateo L. Ramón Homar	María Antonia T. c. Carlos E., Fernando F., Vicente G., Weyler, SL, Mariano G. i Fernando S.
Baleares, 3a, 271762 10.7.2000	Guillermo Rosselló Llaneras	Rafael M. y Concepción T. c. "Eix 114, SL", Antonio V. i Pedro E.
Girona, 2a, 2001/62122 16.11.2000	Ignacio Farrando Miguel	Comunitat de Propietaris del carrer Empúries nº ..., Girona, c. "Girona d'Habitatges, SA", Modest C. i Pere C.
Cáceres, 1a, 7701 4.5.1999	Salvador Castañeda Bocanegra	Comunitat de Propietaris de l'Edifici sit al carrer Pisa núm. 4 de Cáceres c. "Construcciones Caesa, SA", Francisco Javier M. i Manuel O.
Castellón, 1354 3a, 14.6.1999	José Manuel Marco Cos	Comunitat de Propietaris c. "Alaman e hijos, SA", Agustín G. i Linares E.
Baleares, 4a, 7589 30.7.1999	M ^a Pilar Fernández Alonso	Comunitat de Propietaris de la finca sit al carrer Sagasta, nº ..., c. José B., Miguel O., "Inmobiliaria Es Fortí, SA" i "Construcciones Caballero, SA".